

EFEKTI DIREKTNIH STRANIH INVESTICIJA NA EKONOMSKI RAST I RAZVOJ BOSNE I HERCEGOVINE

EFFECTS OF DIRECT FOREIGN INVESTMENTS ON ECONOMIC GROWTH AND DEVELOPMENT OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Sadik Bahtić*

Ramo Isak**

Fuad Bajraktarević***

SAŽETAK

Cilj ovog rada je istraživanje o efektima direktnih stranih investicija (DSI) na ekonomski rast i razvoj u Bosni i Hercegovini. DSI su takav oblik ulaganja kod koga ulagač obezbeđuje pravo svojine, kontrole i upravljanja nad kompanijom u koju su uložena sredstva radi ostvarivanja nekog dugoročnog ekonomskog interesa. Kroz rad smo se osvrnuli na pojam međunarodnog kretanja kapitala, , pojam i oblici stranih ulaganja, globalizacija i MKO kao glavnim nosiocima DSI a veći dio rada smo posvetili direktnim stranim investicijama u BiH, efektima DSI na ekonomski rast i razvoj, kao i zakonskoj regulativi, poslovnom ambijentu i načinu privlačenja DSI. U vremenima integracionih procesa i u uslovima globalizacije strane direktne investicije su od velikog značaja za ekonomski rast i razvoj svake zemlje pa i Bosne i Hercegovine. Rast stranih investicija u svijetu posebno je izražen u poslednje dvije ipo decenije dvadestog vijeka. Integriranjem u europske integracijske procese, BiH se otvaraju mogućnosti stabilnijeg i bržeg razvitka, koji će doprinijeti kvalitetnijim uvjetima za život građana BiH. U svakom slučaju, ekonomski razvoj BiH može imati velike koristi od direktnih stranih investicija i stoga se BiH treba potruditi privući strane ulagače, a to će postići kreiranjem povoljne investicione klime, pod kojom se podrazumijeva, između ostalog, politička i socijalna stabilnost,

pravna sigurnost, ažurnost i profesionalnost institucija, ekonomska efikasnost, razvijena infrastruktura i obrazovanost radne snage.

Ključne riječi: efekt, direktne strane investicije, ekonomski rast, ekonomski razvoj, Bosna i Hercegovina

SUMMARY

The aim of this paper is research the effects of foreign direct investment (DSI) on economic growth and development in Bosnia and Herzegovina. DSIs are such an investment where the investor provides the ownership, control and management of the company to which the funds are invested in order to achieve some long-term economic interest. Through our work we looked at the concept of international capital movements, the concept and forms of foreign investment, globalization and MCOs as clay carriers of the DSI, and we devoted most of the work to direct foreign investments in BiH, the effects of the DSI on economic development and the development of legislation, business environment and way of attracting DSI. In times of integration processes and in the conditions of globalization, direct direct investments are of great importance for the economic growth and development of each country, as well as of Bosnia and Herzegovina. The growth of foreign investment in the

* - Fakultet za menadžment i poslovnu ekonomiju Univerziteta u Travniku

** - Doktorant - Fakultet za menadžment i poslovnu ekonomiju Univerziteta u Travniku

world is particularly pronounced in the last two and a decade of the twentieth century. By integrating into European integration processes, BiH opens up opportunities for more stable and faster development, which will contribute to better conditions for the life of BiH citizens. In any case, BiH's economic development can benefit greatly from foreign direct investment, and therefore BiH should seek to attract foreign investors, and this will be achieved by creating a favorable investment climate, which implies, among other things, political and social stability, legal security, up-to-date and professionalism of institutions, economic efficiency, developed infrastructure and education of the workforce.

Keywords: effect, foreign direct investment, economic growth, economic development, Bosnia and Herzegovina

UVOD

Direktne strane investicije predstavljaju najpovoljniji oblik angažiranja strane privatne štednje u procesu finansiranja ekonomskog razvoja zemlje domaćina zahvaljujući sljedećim činjenicama: uvoz strane štednje dodatno proširuje mogućnosti investiranja i stimulatивно djeluje na inovacionu aktivnost, podiže kvalitet znanja, podstiče konkurenciju na domaćem tržištu čime se djeluje na snižavanje troškova domaćih inputa, proizvoda i usluga, stimulatивно djeluju na konkurentnost domaćih roba u izvozu, djeluju antiinflaciono na podstičući vanjski dug i budžetski deficit, zatim obuhvataju područje primjene savremenog menadžmenta, tehnologije, kontrole itd. Direktne strane investicije u zemljama li razvoju su u ranijim peri-odima uglavnom bile motivisane korišćenjem prirodnih resursa, jeftine radne snage i tržišnim potencijalom tih zemalja. U savremenim uslovima njihov značaj ogleda se, prvenstveno, u podržavanju najznačajnijeg razvojnog faktora tehnologije. Doći do nove inovacije,

novog proizvoda ili nove tehnologije postaje sve skuplje i nedostižnije i za neke visoko razvijene zemlje, a da o manje razvijenim i ne govorimo.¹ Zemlje u tranziciji karakteriše značajan dio fizički ali i tehnološki zastarjelog kapitala, koji nemože da prati savremene tržišne tokove. Privlačenje stranog kapitala je neophodno za popunjavanje investicionog jaza i iskorištavanje relokacionih rezervih, da bi Bosna i Hercegovina izborila svoje mjesto u savremenim uslovima privređivanja. Strani investitori su potrebni svim zemljama, a posebno slabije razvijenim zemljama, kao što je i BiH, zbog hroničnog nedostatka sopstvenog kapitala, menadžerskih znanja i vještina te sofisticirane savremene tehnologije. Efekti od dolaska stranih investitora u BiH na planu izvoza i konkurentnosti, su pozitivni. Zbog nepovoljne investicijske klime, Bosna i Hercegovina primila je manje direktnih stranih investicija nego što je trebala. Efekti od dolaska stranih investitora u BiH na planu izvoza i konkurentnosti, su pozitivni. Zbog nepovoljne investicijske klime, Bosna i Hercegovina primila je manje direktnih stranih investicija nego što je trebala.

POJAM MEĐUNARODNOG KRETANJAKAPITALA

Pod međunarodnim kretanjem kapitala podrazumijevamo transfer realnih i finansijskih sredstava između subjekata različitih zemalja sa odloženim kontratransferom za određeni vremenski period, a u cilju ostvarivanja određenih ekonomskih i političkih interesa učesnika u tom transferu.² Savremena ekonomija ne može biti izolovana od potrebe da izvozi i uvozi kapital, jer je kretanje kapitala između država dvosmjerno, pri čemu se u jednom slučaju subjekti (rezidenti) države pojavljuju kao davaoci, a drugi put kao korisnici

1 Bahtić dr. Sadik, „Ekonomski razvoj“, Univerzitet u Travniku, Fakultet za menadžment i poslovnu ekonomiju, Travnik, 2015.

2 Unković Milorad : MENADŽMENT STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA Naučni skup sa međunarodnim učešćem Sinergija 2011.

kapitala. Za međunarodno kretanje kapitala važno je međunarodno tržište kapitala koje se može definisati kao skup odnosa stranih lica povodom ponude i potražnje srednjoročnih i dugoročnih financijskih sredstava. Kapital se na ovom tržištu može se pribaviti emitovajući obveznice tzv. "zajmovni kapital" ili emitovajući dionice i druge vrijednosne papire sa pravom učešća u dobiti tzv. "dionički ili vlasnički kapital". Tržište kapitala predstavlja tržište na kome se kapital nudi na duže rokove "primarno tržište kapitala" i na kome se trguje već emitovanim vrijednosnim papirima tzv. "sekundarno tržište kapitala".

Međunarodno tržište kapitala je dio međunarodnog financijskog tržišta koje obuhvaća pored toga još i tržište novca tj. tržište na kome se odvija ponuda i potražnja kratkoročnog kapitala. Međunarodno kretanja kapitala odvija se između razvijenih država čije kompanije su davaoci (izvoznici) i korisnici (uvoznici) kapitala u svjetskim razmjerima. Države u razvoju i države u tranziciji pojavljuju se kao korisnici kapitala, a manje kao davaoci kapitala.

Međunarodno kretanje kapitala predstavlja transfer kupovne snage iz jedne zemlje u drugu, u novčanom vidu, u vidu roba i usluga te imovine u cilju financiranja i investiranja. Po pravilu izaziva porast kupovne snage u zemlji uvoznici kapitala a smanjenje kupovne snage u zemlji izvoznici kapitala. Porast kupovne snage u zemlji uvoznici kapitala djeluje u pravcu porasta uvoza, s obzirom da je priljev novčane mase izazvao u zemlji porast cijena. U zemlji izvoznici kapitala kupovna snaga se smanjila što je dovelo do sužavanja tržišta za proizvode prve zemlje. Promjene u međunarodnom kretanju kapitala zemlja iskazuje u bilansi plaćanja, tačnije u finansijskoj i kapitalnoj podbilansi. Zemlja koja ima deficit tekuće platne bilanse, isti pokriva kretanjem rezervi ili uvozom kapitala.

Zato, u načelu zemlja koja ima deficit tekuće bilanse plaćanja ima suficit finansijske i kapitalna podbilanse (kapitalni prilivi su veći od kapitalnih odliva). Kumulativni zbroj deficita tekuće bilanse plaćanja, odnosno suficita finansijske i kapitalne bilanse

označava vanjski dug zemlje. Današnju globaliziranu svjetsku privredu nemoguće je zamisliti bez međunarodne trgovine koja počiva na međunarodnoj razmjeni i specijalizaciji.

Otvorena privreda povezana je s privredom inozemstva kroz tri grupe veza³:

- Kroz međunarodnu razmjenu roba i usluga
- Kroz međunarodnu mobilnost proizvodnih faktora
- Kroz međunarodnu razmjenu nacionalnih valuta.

Pod međunarodnim kretanjem proizvodnih faktora podrazumijevamo prenos tehnologije, kretanje radne snage i kretanje kapitala.

Međunarodno kretanje kapitala u cilju finansiranja deficita platne bilanse ili finansiranja razvoja može biti bilateralno, kada se ono odvija u direktnom odnosu dvije zemlje; ili multilateralno, kada se odvija preko međunarodnih finansijskih organizacija.

Bez obzira o kakvom odnosu se radi, bilateralnom ili multilateralnom, transfer kapitala u cilju finansiranja privrednog razvoja obavlja se u sljedećim oblicima⁴:

- zajmovnom obliku (novčanom i robnom–zajmovni kapital)
- u obliku direktnih investicija
- u obliku zajedničkih ulaganja
- u obliku portfolio investicija
- u obliku leasing-a.

Zajmovni kapital predstavlja transfer novca ili robnih vrijednosti u obliku zajma kojise može upotrijebiti za proizvodnju ili potrošnju, iz čega proizlazi da postoje robni i novčani oblik međunarodnog zajmovnog kapitala. Međunarodno kretanje zajmovnog kapitala potaknuto je razlikama u cijeni kapitala, bilo da je riječ o razlici u kamatnoj stopi (kod novčanog kapitala).

---

3 M., Babić, A.: "Međunarodna ekonomija", Mate d.o.o., Zagreb, 2000., str. 181

4 Domančić, P., Nikolić, N.: "Monetarne financije i financiranje razvoja", Ekonomski fakultet Split, Split, 1993., str. 335.

GLOBALIZACIJA I MULTINACIONALNE KOMPANIJE KAO GLAVNI NOSIOCI DIREKTNIH STRANIH INVESTICIJA

Globalizacija kao svjetski proces i strane direktne investicije

Globalizacija je svjetski proces kojeg diktiraju ekonomski razvijene zemlje. U suštini radi se o procesu prelaska iz industrijskog u informatičko društvo pri čemu uslove diktiraju visoko razvijene zemlje. Globalizaciju karakteriše sve veća međuovisnost nacionalnih ekonomija sa svjetskom privredom.⁵ Fazu globalizacije svjetske ekonomije karakteriše prije svega rast internacionalne trgovine usluga kao i tržišta kapitala čija je internacionalizacija posljedica liberalizacije u svjetskom kretanju roba, usluga i kapitala. Može se reći da su DSI glavni pokretač globalizacije svjetskog tržišta. Multinacionalne kompanije su glavna snaga brze globalizacije svjetske trgovine.

Što se tiče budućih pravaca ulaganja najveća ulaganja se očekuju u azijskim zemljama (posebno u Kinu), zatim slijede: Zapadna Evropa, Sjeverna Amerika, zemlje centralne i istočne Evrope. Najmanja ulaganja očekuju se upravo tamo gdje bi bila najpotrebnija, u zemljama afričkog kontinenta. Pojam globalizacije danas se nemože izbjeći bez obzira na koji se aspekt života i rada odnosi.

Kada se raspravlja o pitanjima globalizacije, treba poći od toga da globalizacija, zasnovana na neoliberalnom konceptu isključuje gotovo tri četvrtine čovječanstva i stavlja ga u inferioran položaj. Globalizacija bi po svom biću trebala zahvatiti sva područja svijeta, što bi joj dalo dimenziju multipolarnosti, odnosno, uključivanja svih država svijeta u taj proces, uvažavajući njihovu različitost. Dvadeseti vijek je označio velike promjene na planeti, jer se pojavljuju nove tehnologije transporta (sektor automobila,

⁵ Bahtić dr. Sadik, „Ekonomski razvoj“, Univerzitet u Travniku, Fakultet za menadžment i poslovnu ekonomiju, Travnik, 2015

aviona, željeznice, zračnog prostora i sl.) i komunikacija (sektor telekomunikacija, informatike, mobilnih telefona, medija itd.). Tržište razmjene poprima formu informatičke mreže. Svjetska ekonomija je razvila multinacionalne kompanije, pri čemu njihove centrale razvijaju mrežu filijala na sve četiri strane svijeta, što se vidljivo ogleda i u podatku da je kraj 80-ih godina XX vijeka egzistiralo nekoliko stotina kompanija multinacionalnog karaktera, da bi se početkom XXI vijeka taj broj popeo na 40.000.

Transnacionalne kompanije kao glavni nosioci direktnih stranih investicija

TNK predstavljaju glavnog nosioca globalizacije svjetske ekonomije što se između ostalog može vidjeti i iz činjenice da je tokom 1999. godine 63.000 roditeljskih firmi posjedovalo širom svijeta oko 690.000 svojih afilijacija.⁶ To su višenacionalna preduzeća koja ujedinjuju proizvodnju i ponudu velikih količina roba u više država i predstavljaju vrlo važne činitelje svjetske privrede. U njima je koncentriran kapital, znanje i veliki broj zaposlenih, a razlog njihovog nastanka treba tražiti u zakonitostima tržišne privrede. Primarni je cilj poduzetnika povećanje profita (dobiti) i akumulacija kapitala putem viška vrijednosti u proizvodnji.

U trenutku kada se kapital u matičnoj zemlji ne može povećati novim ulaganjem, traže se nova, povoljnija tržišta i sredstva prebacuju izvan državnih granica. Tako nastaju transnacionalne kompanije koje kontroliraju proizvodnju nekog proizvoda u više zemalja, te kao takve postaju važan factor globalnog povezivanja. Vrlo su prilagodljive zakonitostima tržišta, pri čemu se koriste svim raspoloživim sredstvima i oblicima što bržeg i što većeg stjecanja profita.

Njihova velika koncentracija industrijskog i finansijskog kapitala prijeti da narednih godina dostigne takav stepen ekonomske

⁶ Bahtić dr. Sadik, „Ekonomski razvoj“, Univerzitet u Travniku, Travnik, 2015.

i finansijske moći da će biti u stanju kontrolirati državne institucije, pa čak i ustanove međunarodne zajednice. Tako Yergin tvrdi kako je nastupilo doba transnacionalnih korporacija i zajedničkih tržišta što ima duboke posljedice na snagu i utjecaj nacionalnih vlada.⁷ TNK nisu nova pojava, niti se njihovo značenje isključivo veže za procese globalizacije, no globalizacija-ovakva kakvoj smo svjedoci-predstavlja razdoblje renesanse za kompanije. Konačni cilj globalizacije je pretvaranje zemaljske kugle u jedan jedinstveni ekonomski prostor u kome će glavnu ulogu imati TNK. Obim trgovine⁸ TNK po vrijednosti često premašuje bruto nacionalni dohodak mnogih zemalja. Globalizacijski trend svjetske povezanosti i prostorno - vremenskog smanjenja omogućenog uznapredovalom tehnologijom, promijenjeni politički, društveni i ekonomski aranžmani, čini se najviše su pogodovali stvaranju multinacionalnih kompanija.

DIREKTNE STRANE INVESTICIJE

Pod pojmom ulaganja, odnosno investicija podrazumijeva se ulaganje kapitala u određeni posao⁹. Investicije su, dakle, novčana ulaganja s ciljem obavljanja neke djelatnosti i/ili stjecanje prihoda. Investicije mogu biti: finansijske ili stvarne. Finansijske investicije su ulaganja u vrijednosne papire (dionice, obveznice i dr.) i druga finansijska ulaganja, dok su stvarne investicije su ulaganja novca u osnovna i obrtna sredstva, te u druge nenovčane oblike.

Direktne strane investicije u današnje vrijeme imaju važnu ulogu u ekonomskom razvoju i rastu, te stabilnosti nacionalne privrede. Direktne strane investicije možemo definisati kao investicije sa ciljem ostvarenja dugoročnog interesa u stranoj privredi, pri čemu investitor stječe odlučujuću ulogu

7 Mehmed Pojskić, Globalizacija razvoja=Novi svjetski poredak, grafit tim d.o.o. zenica, 2009

8 Kotler, 2000; Schermerhorn, 2001; Douglas i Craig, 1997.; Multinacionalne kompanije

9 Jelavić, A.; Ravlić, P.; Starčević, A.; Šamanović, J.: „Ekonomika poduzeća“, Ekonomski fakultet Zagreb, Zagreb, 1993., str.459

u upravljanju preduzećem. Do direktnih stranih investicija dolazi kada rezidenti jedne zemlje preuzmu upravljačku kontrolu nad određenim gospodarskim aktivnostima u drugoj zemlji.

U pravnom smislu, direktna strana investicija podrazumjeva investicioni odnos trajnijeg karaktera između stranog investitora i preduzeća u koje se ulaže, ili koje se osniva kapitalom stranog investitora. Direktne investicije mogu biti učinjene u različitim formama: osnivanjem preduzeća, preuzimanjem (eng. “acquisition”), spajanjem sa postojećim preduzećem domaćeg investitora (eng. “merger”), ili osnivanjem zajedničkog preduzeća sa domaćim ulagačem. Forma DSI zavisi od opcija dozvoljenih pravnim poretkom receptivne države, ali od investicione strategije ulagača. DSI ne podrazumeva samo ulaganje novca.

Radi se o paketu kapitala, know how imenažderskih znanja. DSI uključuju i predmetni kapital (zemljište, objekte, mašine), finansijska sredstva, know how, nove tehnologije i upravljačka znanja. Direktne strane investicije se razlikuju od drugih oblika priliva privatnog kapitala, prvenstveno po trajnom interesu u ciljnom poduzeću i aktivnom sudjelovanju inozemnih investitora u procesu upravljanja, nadzora i kontrole nad poduzećem u koje je uloženi kapital. Kontrola nad preduzećem u koje je uloženi kapital može biti potpuna ili djelimična, ovisno o visini uloženog kapitala, te o nacionalnom zakonodavstvu zemlje u koju se investira.

Direktne investicije imaju niz prednosti za ulagače, kao što su zaobilazjenje carinskih barijera zemlje u koju se ulaže, niži troškovi radne snage nego u zemlji investitora, širenje tržišta, i slično, a sve to s težnjom ka ostvarenju viših profita. Važnost direktnih stranih investicija za zemlje u koje se ulaže proizlaze iz sljedećeg: pomoću stranih investicija ubrzava se diversifikacija jednostavne proizvodne strukture, strani ulagači s ulaganjem u domaće preduzeće donose suvremene tehnologije i „know – how“, kroz strane investicije osposobljava se

domaće osoblje za uspješno vođenje poslovne i istraživačke djelatnosti, osiguravaju se potrebna sredstva za financiranje investicijskih projekata, uz strane investitore umanjuju se rizici u poslovanju, skraćuje se vrijeme za izvođenje investicijskog projekta, smanjuje se uvozna ovisnost zemlje domaćina zbog supstitucije uvoznih proizvoda, povećava se izvoz proizvoda i usluga što povoljnije utječe na platnu bilansu zemlje domaćina, itd.¹⁰ Međutim, postoje i neka negativna promišljanja u vezi direktnih stranih investicija. Mogući su loši učinci na domaća preduzeća ukoliko ih superiorni strani investitor jednostavno istisne s tržištai postane monopolist, isto tako mogu nastati i štete zbog gubljenja nacionalnog suvereniteta, ukoliko se aktivnost strane preduzeća ne kontroliše. Loši se učinci mogu ostvariti i u bilansi plaćanja - preveliki odliv profita u matičnu zemlju ili prevelik uvoz inputa itd.¹¹ Kao i svugdje u ekonomiji, tako i kod direktnih stranih investicija, kupac i prodavač, odnosno primatelj i davatelj direktnih stranih investicija trebaju zdravo poslovno okruženje u kojem će obavljati svoju poslovnu djelatnost. Identifikacija determinirajućih faktora

DSI je kompleksan problem koji ovisi o mnogim karakteristikama specifičnima za pojedinu zemlju, sektor ili kompaniju.

DIREKTNE STRANE INVESTICIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Zakonska regulativa DSI u Bosni i Hercegovini

Oblast FDI-a u BiH je regulirana Zakonom o izmjenama i dopunama zakona o politici direktnih stranih ulaganja u BiH. Ovaj zakon je prvi put donesen 1998. godine, a potom revidiran 2003. godine. Navedenim zakonom je zajamčen tretman stranih poduzeća, u

10 Previšić, J., Ozretić-Došen, Đ.: „Međunarodni marketing“, Masmedia, Zagreb, 1999., str. 404-405.

11 Sisek, B.: „Strane izravne investicije u Hrvatskoj - razlozi neuspjeha“, Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, godina 3., 2005., str.6

pogledu prava i obveza, identičan kao i za rezidente i garantiranje države da strani ulagači neće biti diskriminirani na bilo koji način. Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, u saradnji sa Svjetskom bankom, u proteklom periodu je, primjenom metodologije analiza uticaja propisa, izvršilo analizu Zakona o politici direktnih stranih ulaganja u Bosni i Hercegovini. Kao rezultat ovih aktivnosti, 16. marta 2015. godine u „Službenom glasniku BiH“, broj 22., objavljen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o politici direktnih stranih ulaganja u Bosni i Hercegovini. Kao posebno značajnu izmjenu citiranog Zakona izdvajamo liberalizaciju medijskih poslova, u smislu da smo definiciju izraza „medijski poslova“ suzili samo na emitiranje radijskog i televizijskog programa putem zemaljske radiodifuzije, koje podrazumijevaju korištenje frekvencija kao javnog dobra (javni emiteri). Medijski poslovi su stavljeni pod isti tretman kao i namjenska proizvodnja, na način da se ograničenje zadržava za javne informativne servise, a za ostale medijske poslove nije potrebno ograničenje. Ovim Ministarstvo, u skladu sa svojim nadležnostima, šalje jasnu poruku investitorima da je Bosna i Hercegovina opredijeljena za privlačenje novih investicija i za zadržavanje i proširenje postojećih investicija u zemlji, stvaranje novih radnih mjesta i jačanje održivog ekonomskog razvoja u zemlji.

Pogodnosti za DSI u Bosni i Hercegovini

U skladu sa Zakonom o politici direktnih stranih ulaganja u BiH stranim investitorima¹² garantovano je sljedeće:

- Nacionalni tretman stranim ulagačima, odnosno strani ulagači imaju ista prava i obveze kao i rezidenti Bosne i Hercegovine.
- Strani ulagači imaju pravo, radi svojih ulaganja, na teritoriju Bosne i Hercegovine otvoriti račune kod bilo koje

12 Službeni glasnik BiH, br. 17/98, 13/03, 48/10 i 22/15

- poslovne banke u domaćoj ili slobodno konvertibilnoj valuti.
- Strani ulagači će imati pravo slobodno upošljavati strane državljane iz inozemstva ukoliko nije određeno drugačije zakonima u Bosni i Hercegovini o radu i useljavanju.
  - Strani ulagači su zaštićeni od nacionalizacije, eksproprijacije, rekvizicije i mjera s jednakim učinkom; takve mjere mogu se poduzeti isključivo u javnom interesu, sukladno važećim zakonima i podzakonskim aktima, uz plaćanja primjerene naknade.
  - Strani ulagači imaju ista vlasnička prava nad nekretninama kao bh. pravni subjekti.
  - Strani ulagači imaju pravo vršiti transfer u inozemstvo, slobodno i bez odlaganja, u slobodno konvertibilnoj valuti, dobiti koja nastane kao rezultat njihovog ulaganja u Bosni i Hercegovini

Prava i povlastice dane stranim ulagačima i obveze, koje proizlaze iz Zakona o politici direktnih stranih ulaganja, ne mogu se ukinuti niti poništiti stupanjem na snagu naknadno donesenih zakona i podzakonskih akata. Ukoliko su takvi naknadno doneseni zakoni i podzakonski akti povoljniji za strane ulagače, oni imaju pravo birati režim koji će biti mjerodavan za njihovo ulaganje. Još neke od povlastica za strane ulagače u BiH:

Porezna oslobođanja

Prema odredbama Zakona o porezu na dobit FBiH strani ulagači uživaju sljedeće pogodnosti:

- Obveznik, koji je u godini za koju se utvrđuje porez na dobit izvozom ostvario preko 30% od ukupno ostvarenog prihoda, oslobađa se plaćanja poreza na dobit za tu godinu.
- Obveznik, koji u razdoblju od pet uzastopnih godina ulaže u proizvodnju u vrijednosti od najmanje 20 milijuna KM na teritoriju Federacije BiH, oslobađa se plaćanja poreza na dobit

za razdoblje od pet godina počevši od prve godine ulaganja u kojoj mora biti uloženo najmanje četiri milijuna KM. Ako obveznik iz gore navedenog stavka u razdoblju od pet godina ne dostigne propisani cenzus za ulaganje, gubi pravo na porezno oslobađanje, a neplaćeni porez na dobit utvrđuje se prema odredbama ovog zakona i uvećava zateznom kamatom koja se plaća na nepravodobno plaćene javne prihode. Obveznik, koji upošljava više od 50% invalidnih osoba i osoba s posebnim potrebama duže od godinu dana, oslobađa se plaćanja poreza na dobit za godinu u kojoj je bilo uposlano više od 50% invalidnih osoba i osoba s posebnim potrebama.

Carinske povlastice

Strana ulaganja će biti izuzeta od plaćanja carina i carinskih obaveza, osim putničkih vozila, automata za zabavu i za igre na sreću. Radi korištenja carinske povlastice, uz pismeni zahtjev za oslobađanje od plaćanja uvoznih davanja, korisnik povlastice carinskom tijelu, mjerodavnom prema mjestu sjedišta korisnika povlastice, podnosi:

- ugovor ili drugi odgovarajući akt o ulaganju na temelju kojeg se uvozi oprema za koju se traži oslobađanje od plaćanja uvoznih davanja
- dokaz o registraciji stranog uloga kod mjerodavnog tijela države
- specifikaciju opreme po tarifnim oznakama i naimenovanjima iz Carinske tarife BiH, uz -označavanje količine te pojedinačne i ukupne vrijednosti, koju je ovjerio korisnik povlastice
- izjavu ulagača da oprema nije starija od 10 godina
- potvrdu da uvozna oprema zadovoljava standarde u pogledu zaštite čovjekove sredine i ostale standarde iz oblasti zaštite na radu, koju je izdala institucija ili drugo tijelo mjerodavno za područje te djelatnosti.

EFEKTI DIREKTNIH STRANIH INVESTICIJA NA EKONOMSKI RAST I RAZVOJ BOSNE I HERCEGOVINE

Obradom gore navedenih istraživanja možemo doći do zaključka da veći priliv DSI-ja ne mora nužno imati pozitivne učinke na privredni razvoj zemlje primaoca. Učinci mogu biti i negativni ukoliko su dominantan oblik DSI-ja akvizicije (Mencinger) ili su pak prilivi posljedica privatizacije (Šimurina).¹³ Mencinger naglašava da se DSI ne odražava na ekonomski rast budući da se utržak od prodaje koristi na potrošnju i uvoz, a ne na povećanje produktivnosti. Također, u svom istraživanju ukazuje na snažan negativan odnos DSI i tekućeg računa; veći prilivi DSI povezani su sa većim deficitom tekućeg računa i većim vanjskim dugom. Nadalje, budući se u istraživanju radi pretežno o malim zemljama, kao i da je koncentracija DSI bila uglavnom u tercijarnom sektoru (trgovina, komunikacije, financije) izostali su pozitivni efekti prelijevanja te su na taj način multinacionalne kompanije doprinijele većem uvozu što se na kraju negativno odrazilo na trgovinske bilanse zemalja.

Do sličnih zaključaka dolazi i Šimurina koji navodi kako su DSI u 90-im godinama prošlog vijeka bile prvenstveno posljedica privatizacije, i to privatizacije preduzeća koji su bili monopolisti (telekomunikacijski sektor, naftna industrija, bankarski sektor). Privatizacijom su Vlade zemalja pokrivale budžetske deficite, a multinacionalne kompanije, usporavajući priliv tehnologije, povećavale svoje profite.

U istraživanjima nekolicine autora pozitivan utjecaj na rast imaju makroekonomska stabilnost i otvorenost privrede (mjerena udjelom trgovine u BDP-u). Kao značajne karakteristike ekonomija, bitne za privlačenje stranih direktnih investicija, su udio privatnog sektora kao i udio uslužnog

sektora. Iz ovoga zaključujemo kako će veća trgovina među zemljama regije, njihova integracija i razvoj pozitivno utjecati na priliv DSI. Nadalje, slabi razvoj finansijskih tržišta može ograničiti sposobnost zemalja da se okoriste DSI-jem.

Negativni efekti stranih ulaganja u domaću privredu su vezani za rast platnobilansnog deficita, rast nezaposlenosti zbog otpuštanja, istiskivanje domaćih investicija, stvaranje lokalnih monopola, zagađenje okoline, izbjegavanje poreskih obaveza i sl. BiH nije uspjela u predhodnom periodu privući kvalitetne proizvodne investicije koje su temelj dugoročne perspektive ekonomskog i društvenog razvoja. U buduću moraju se podsticati faktori koji su važni za privlačenje DSI-a kao što su: makroekonomska stabilnost, funkcionisanje tržišta, poslovne barijere na lokalnom nivou, funkcionisanje pravnog sistema i institucija i dr.

Da bi privukla strane investitore, država BiH mora pojednostaviti birokratski sistem, sprječiti sivu ekonomiju, prilagoditi legislativu standardima EU i donijeti program o sankcionisanju korupcije na svim nivoima vlasti. Privlačenje DSI-a, predstavlja uslov za povećanje proizvodnje i izvoza BiH koji bi joj omogućio stabilan ekonomski rast, kao i servisiranje dugova, te je jedan od osnovnih ciljeva kreatora ekonomske politike stvaranje investicione klime koja privlači DSI-e.

Priliv sredstava putem DSI-a predstavlja osnovu za povećanje trgovinskih tokova, ekonomskog rasta i kreiranje novih radnih mjesta. DSI-e u BiH imaju pozitivne efekte (povećanje produktivnosti, jačanje konkurencije, porast izvoza, poboljšanje platne bilance, rast investicija, porast zaposlenosti, povećanje prosječne plaće...) i negativne efekte (utjecaj na nacionalni suverenitet i neovisnost, ugroženost tržišne kontrole, utjecaj na platnu bilansu države, strah od monopola, poslovanja bez socijalne osjetljivosti...). Najefikasniji oblici stranih ulaganja utiču na priliv kapitala iz ostalih transnacionalnih kompanija i rast domaćih investicija, na sljedeći način: DSI

---

13 Šimurina, J. (2006.), Influence of FDI on growth in Central and Eastern Europe, u: Jovančević, R., Šević, Ž. (ur.), Foreign Direct Investment Policies in South East Europe, Greenwich University Press, London, 99–113.

iniciraju ulazak ostalih kompanija, koje su u poslovnim vezama sa inicijalnim ulagačem, koje ga slijede na svim tržištima na kojima nastupa; Signaliziraju ostalim kompanijama da postoji povoljna investiciona klima u zemlji, da se smanjuje rizik ulaganja; Stimulišu domaće investicije ukoliko postoji komplementarnost u proizvodnji domaćih preduzeća i stranih filijala, koji uspostavljaju stabilne veze, pomažu ih u tehnologijama, finansijama, obezbjeđenju tržišta, izvozu, ekonomiji obima. Osnovni cilj stranog ulagača je maksimalizacija profita, zavisno od toga postoji nekoliko motiva ulaganja: iskorištavanje prirodnih bogastava, nova tržišta, efikasnost rada. Motivi zemlje domaćina sastoje se u poređenju društvenih koristi i troškova koja prouzrokuju ulaganja, s ciljem da su društvene koristi veće od troškova.

Efekte direktnih stranih investicija mogu biti direktni koji se odražavaju na makroplanu, i indirektni koji utiču na strukturu privrede. Kod indirektnih efekata razlikujemo „povezivanje unazad“ kojim ostvarujemo transfer znanja od stranog korisnika na lokalnog dobavljača, podsticaj domaćim kompanijama da unaprijede menadžment proizvodnje, potražnju za poluproizvodima što omogućuje lokalnim kompanijama efekte ekonomije obima. „Povezivanje unaprijed“ se ostvaruje kada strana kompanija plasira svoje proizvode na lokalnom tržištu kao svoje poluproizvode, obrazuje domaće radnike koji znanja i vještine prenose u proizvodnju domaćih kompanija.

Efekte u novim tehnologijama intezivniji su u zemljama koje imaju veći priliv stranih ulaganja. Nova tehnologija unapređuje proizvodni proces intezivnije nego privatizirana preduzeća sa domaćim vlasništvom. Stvaraju efekt na restrukturiranje privrede, zemlje domaćina, na taj način što utiču na cijelu industrijsku granu, ne samo na preduzeće u koje ulaže sredstva. Efekte se ogledaju kroz povećanje konkurencije, povezivanje sa domaćim proizvođačima, uticaj na platni bilans, a konačni efekti su novi proizvodi i usluge.

Zemlja domaćin treba da razvija lokalnu tehnologiju i vještine zaposlenih, kako bi lakše ostvarali. DSI povećavaju konkurenciju i na taj način primorava domaća preduzeća da poboljšaju svoje poslovanje.

ZAKLJUČAK

Zaključujemo, osnove za privlačenje proizvodnih stranih investicija moraju biti dobre razvojne i industrijske politike i mjere privlačenja kvalitetnih investitora iz te oblasti, te da DSI osiguravaju dodatnu akumulaciju za razvoj zemlje kao alternativu zaduživanju, i što je još važnije, dobro vođene i planirane politike promocije DSI mogu ih učiniti potporom za ostvarenje ekonomsko-socijalnih ciljeva u BiH u domenu konkurentnosti, ekonomskog rasta, zapošljavanja, izvoza, investicija.

Zaključak je da dobro funkcionirajuća tržišta kapitala, smanjujući transakcijske troškove, osiguravaju optimalnu alokaciju kapitala, odnosno, usmjeruju kapital tamo gdje će se osigurati najveći povrat, a time i povećati stopa rasta. Stoga je uspješno funkcioniranje finansijskih tržišta preduvjet da bi DSI mogao poticati rast u takvoj ekonomiji. Također, uočena je povezanost između razine ljudskog kapitala i priliva stranih ulaganja. Ukoliko zemlja ima visoku razinu ljudskog kapitala to joj omogućuje da uspješno koristi transfer tehnologije koji pristize s DSI-jem, dok u zemljama s vrlo niskom razinom ljudskog kapitala učinak DSI na rast može biti negativan. Stoga će porast ulaganja u obrazovanje pridonijeti većoj kvaliteti i produktivnosti ljudskog kapitala a time i većim prilivima od stranih direktnih investicija.

Na kraju rada možemo zaključiti da direktne strane investicije (i TNK) igraju veliku ulogu u svjetskim okvirima, ali i u samoj EU. Također, možemo da konstatujemo zemlje EU imaju vodeću ulogu kada su pitanju direktne strane investicije u Bosni i Hercegovini.

LITERATURA

- [1] Bahtić dr. Sadik, „Ekonomski razvoj“, Univerzitet u Travniku, Fakultet za menadžment i poslovnu ekonomiju, Travnik, 2015.
- [2] Domančić, P., Nikolić, N.: “Monetarne financije i financiranje razvoja”, Ekonomski fakultet Split, Split, 1993., str. 335.
- [3] Jelavić, A.; Ravlić, P.; Starčević, A.; Šamanović, J.: „Ekonomika poduzeća“, Ekonomski fakultet Zagreb, Zagreb, 1993., str.459.
- [4] Kotler, 2000; Schermerhorn, 2001; Douglas i Craig, 1997.; Multinacionalne kompanije
- [5] M., Babić, A.: ”Međunarodna ekonomija”, Mate d.o.o., Zagreb, 2000., str. 181.
- [6] Mehmed Pojskić, Globalizacija razvoja = Novi svjetski poredak, Grafit tim d.o.o. Zenica, 2009
- [7] Previšić, J., Ozretić-Došen, Đ.: „Međunarodni marketing“, Masmedia, Zagreb, 1999., str. 404-405.
- [8] Sisek, B.: „Strane izravne investicije u Hrvatskoj-razlozi neuspjeha“, Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, godina 3., 2005., str.6
- [9] Šimurina, J. (2006.), Influence of FDI on growth in Central and Eastern Europe, u: Jovančević, R., Šević, Ž. (ur.), Foreign Direct Investment Policies in South East Europe, Greenwich University Press, London, 99–113
- [10] Unković Milorad : MENADŽMENT STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA Naučni skup sa međunarodnim učešćem Sinergija 2011.
- [11] Službeni glasnik BiH, br. 17/98, 13/03, 48/10 i 22/15
- [12] Službene novine broj 97/07 – str. 1